

О.М.Луцук,

учитель історії комунального закладу «Золотоніська спеціальна школа Черкаської обласної ради»

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ АВТОКЕФАЛЬНОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ

Церква впродовж свого існування в Україні виконувала роль центру християнського життя, формувала духовне обличчя українського народу, його світогляд. Вона є органічною невід'ємною складовою історії суспільства. Її не можна відокремлювати від історичних доль людей, вона завжди присутня в історичних процесах. У всі часи церква на територіях, де проживали наші предки, не залишалася осторонь суспільних процесів, істотно впливала на їх перебіг. Розвиток життя Українського Православ'я безпосередньо впливає на формування суспільної думки, зміцнення держави, формування внутрішнього світу особистості, розвиток громадянського суспільства та духовну культуру України. Слушно зауважує А. Колодний: «Діючі на наших теренах релігійні спільноти мають працювати на вибудову незалежної Української держави, на наше національне відродження. Релігія не має тягнути людину у світ темного середньовіччя, до втечі зі світу: вона покликана сприяти духовному становленню особистості...

Але без врахування уроків минулого важко вирішувати релігійні проблеми і сьогодні, й завтра, а отже, і питання національно-духовного відродження.

Проблема історії української автокефальної православної церкви (УАПЦ) завжди викликала підвищений інтерес, проте в українській історіографії історія УАПЦ в Україні представлена здебільшого вузькоспеціальними працями.

Виходячи з цього, у даній статті ставлю за мету проаналізувати історію становлення УАПЦ.

На арену міжконфесійної боротьби, боротьби, здійснюваної на релігійному ґрунті, виходять нові (вірніше, відроджені) релігійні напрями, що є найбільш впливовими у релігійно-духовному житті в Україні, тобто, – Українська католицька, або греко-католицька (уніатська) церква та Українська автокефальна православна церква.

Автокефалія (з грец. «авто» – сам і «кефалі» – голова) – це самоуправління, адміністративна незалежність православних церков. Перші автокефальні церкви – Константинопольська, Александрійська, Антіохійська, Єрусалимська – виникають ще у IV ст. нашої ери в процесі відособлення патріархії та митрополій провінцій Візантії, що було викликано намаганнями стати незалежними від імператорської церковної влади, зосередженої в руках патріарха Константинопольського.

Після офіційного введення християнства на Русі в 988 році православна церква східного візантійського обряду підкорялась Константинопольському патріархові, який призначав її митрополитів. Київський митрополит був офіційним главою Київської митрополії і всіх православних церков на Русі. У 1051 році, за правління великого князя Ярослава Мудрого, собор єпископів у Києві обрав на митрополиту кафедру киянина Іларіона. Добиваючись розширення прав Київської митрополії і поступового звільнення її з-під опіки константинопольського патріарха, Ярослав зумів канонізувати своїх братів – Бориса і Гліба (1072 р.).

Повторна спроба проголосити автокефалію Київської митрополії проводилась при великому князі Ізяславі Мстиславичу в 1147 р., коли собор єпископів віддав митрополиту кафедру князівському ставленнику

Климентові Смолятичу. Проте, всі ці спроби добитися автокефалії були невдалими.

Після татаро-монгольської навали 1237-1240 рр., кафедра митрополитів київських формально продовжувала залишатись у розгромленому загарбниками Києві, але фактично їхнім місцеперебуванням спочатку став Володимир (1299 р.), а потім – Москва (з 1325 р.). На початку XIV ст. була створена Литовська митрополія. У 1354 році константинопольський патріарх висвячує двох ієрархів: Олексія з титулом «митрополит Київський і всієї Русі» (центр митрополії у Москві), Романа на митрополита Литовського, до чияї юрисдикції входили землі Білорусі та України.

У 1458 році відбувається фактичний поділ Київської митрополії на дві: Литовську (Київську) і Московську. Ще до цього поділу у 1448 році на Київську митрополію було вибрано, без згоди Константинополя, Іону. То був останній з ієрократів, які удостоювалися титулу «митрополита Київського і всієї Русі». Ця дата вважається початком автокефалії Руської православної церкви. Константинопольський патріарх у 1459 році висвячує митрополита Київського Григорія Болгарина. У 1587 році на Русі було встановлено патріаршество.

Коли ж більшість ієрархів православної церкви в Білорусі та Україні переходить на уніатство (1596 р.), польський уряд офіційно визнає Брестську унію, а православну церкву на українських та білоруських землях фактично ставить поза законом.

У 1620 році православна ієрархія в Україні була відновлена єрусалимським патріархом з допомогою братств і запорізького козацтва. Митрополитом було обрано Ігумена Києво-Михайлівського монастиря Іова Борецького. У 1685 році в Москві луцький єпископ Гедеон Святополк-Четвертинський був призначений митрополитом Київським і прийняв присягу на вірність Московському патріархові. У 1668 році Константинопольський патріарх дав згоду на перехід Київської митрополії під юрисдикцію Московського патріарха. З цього періоду бере свій початок рух за автокефалію православної церкви в Україні. Немалу роль відіграло те, чим відрізнялась українська церква XVI–XVII ст. від церкви московської. Так, влада єпископа в Україні обмежувалась колегіальним управлінням.

Богослужбовою мовою була українська говірка мови церковнослов'янської. У церковному будівництві був свій архітектурний стиль.

Прибічники автокефалії писали про цей період (XVI–XVII ст.) як про зразковий, до відновлення якого вони і йдуть. У середині XIX ст. національно-демократична громадськість України знову починає ставити питання про автокефалію православної церкви в Україні. Сюди, насамперед, слід віднести діячів Кирило-Мефодіївського братства, у програмі яких було «знесення папської церкви», «домовини України» й утворення нової творчої живої братської церкви.

Цей рух проявився і в роки першої російської революції, коли Руська православна церква вже перебувала у стані внутрішньої кризи.

Проте, про рух за автокефалію православної церкви в Україні як про реальну силу можна говорити лише після Лютневої революції 1917 р. У листопаді 1917 року

створюється комітет по скликанню собору, який трохи пізніше реорганізується у тимчасову «Всеукраїнську православну церковну Раду» (ВПЦР).

Після встановлення радянської влади ВПЦР шукає шляхи для спільної роботи з єпископами РПЦ, але зустрічає з їхнього боку ворожість. Коли ж єпископи РПЦ заборонили вести богослужіння священникам автокефальних парафій, ВПР на своєму пленумі 5 травня 1920 р. проголосила автокефалію православної церкви в Україні.

У зв'язку із відсутністю свого єпископату ВПЦР скликає в Києві Всеукраїнський православний церковний собор, що відбувся у жовтні 1921 року. На зібранні було присутньо близько 500 представників духовенства і мирян.

Собор обрав протоієрея Василя Липківського – одного з фундаторів руху за автокефалію церкви в Україні першим єпископом УАПЦ і митрополитом Київським і всієї України.

Собор затвердив канони УАПЦ. У цьому документі було ухвалено, що непохитно тримати православну християнську віру, стверджену на семи Вселенських соборах, що її прийняли наші предки за святого Володимира. Історичний момент присутній в оцінці правил церковного ладу, встановлених Вселенським та помісними соборами. Визнавши їх доцільними і «єдино можливими» для свого часу, вказується на те, що «вимоги життя церкви можуть... виключати їх зо вжитку». Тому «єпископсько-самодержавний устрій церкви, що утворився під впливом... державно-монархічного ладу... повинен бути замінений устроєм церковно-соборноправним»; а собор з одних єпископів повинен бути замінений соборами з представників від усієї православної людності.

Була висунута ідея про утворення «Всесвітньої єдиної апостольської православної християнської церкви», у якій «ніякого підлягання церкви окремого народу церкві другого народу бути не повинно». Собор визнав акт 1686 року про залежність української церкви від керівництва Московського патріархату недійсним і аморальним. Також були визнані недійсними постанови Московського (1917 р.) і Київського (1918 р.) соборів, як таких, що дбали про здійснення панування над церквою єпископату, органу, що затримав частки папсько-царської влади. Було вирішено щорічно 14 жовтня святкувати урочистим молебнем по всіх парафіях відродження УАПЦ. Устрій церкви проголошувався всенародно-соборноправним. У церковній службі УАПЦ вживається жива українська мова, на яку слід перекласти богослужбні книги. Собор закликав парафії відновлювати всі органи життя церкви перших віків християнства.

Так, монастирі повинні бути перетворені в напрямку первісних релігійно-трудова громад, які будуть входити, як окремі братства, до складу тих парафій, в межах яких вони перебувають. Було запропоновано змінити старий статут, пристосовавши його ближче до життя «в напрямку освітньо-релігійного трудового удосконалення на користь і піднесення загально церковного життя».

Собор визнав необхідним ґрунтовний перегляд церковних служб та обрядів, а також можливим використання на церковних відправах нових творів.

Зазначено, що «походження і шлюбний стан не може бути перешкодою для набуття всіх ступенів духовного сану, до єпископського включно», що «у справі набуття єпископського сану ченці не повинні мати ніяких привілеїв». Священникам УАПЦ дозволялось носити цивільний одяг у позаслужбовий час, а також стригти волосся.

Собор вирішив утворити постійні організації допомоги голодуючим при церковних радах на місцях з терміном діяльності 7-8 місяців (до нового врожаю), а також закликав віруючих брати на своє утримання голодуючих дітей.

Було також засуджено політичні наклепи з боку єпископату РПЦ проти УАПЦ як такі, що мають за мету «обороняти позиції старих пануючих верств у визискуванні меншого брата в Україні».

Проголошення УАПЦ, з одного боку, викликало сильну протидію традиціоналістського напрямку в РПЦ, але з другого – дістало підтримку обновленського крила РПЦ, що розглядало УАПЦ як споріднену течію. На помісному соборі РПЦ 1923 року, який був підготовлений обновленнями в Москві, було визнано автокефалію православної церкви в Україні.

Після собору УАПЦ 1921 р. активно проходить процес утворення церковних структур, у першу чергу, на території сучасних Вінницької, Дніпропетровської, Київської, Кіровоградської, Полтавської, Сумської, Черкаської, Чернігівської, Харківської, Хмельницької областей. Серед членів міських парафій були ремісники, дрібні торговці, представники інтелігенції, робітники. Так, Воскресенська громада УАПЦ м. Вінниці (1925 р.) мала у своєму складі 239 робітників, 23 службовці, трьох людей вільного фаху і 18 парафіян, які мали власність. Основну ж масу сільських парафіян складало трудове селянство. Наприклад, у Вознесенській громаді УАПЦ с. Тиврова Вінницького округу з 632 парафіян у 1929 р. 470 були незаможними селянами. Переважну більшість віруючих привело в автокефалію бажання «слухати службу божу та молитися рідною мовою».

У цей період організуються богословські курси, гуртки і братства, видається часопис «Церква і життя», ведеться активна місіонерська діяльність у місцях розселення українців, як в СРСР, так і за кордоном. Було організовано єпархії УАПЦ в Казахстані й за кордоном (близько 150 парафій). Церква підтримувала зв'язки із зарубіжними церковними організаціями.

Загалом у 1924 році нараховувалося більше двох тисяч автокефальних парафій, які об'єднували понад 10 мільйонів віруючих. Для порівняння, в Україні РПЦ, яка перебувала тоді у кризовому стані, нараховувала ще 4921 релігійні парафії.

Враховуючи, що піднесення української культури, зростання престижності української мови, процес українізації в цілому були неможливі без участі в них церкви, значна частина інтелігенції підтримувала автокефалію, брала участь у діяльності соборів УАПЦ. Так, членами першого собору УАПЦ були академіки С. О. Єфремов, І. А. Кримський, композитори П. О. Козицький, І. К. Стеценко, письменники Г. М. Косинка, і Л. М. Старицька-Черняхівська. На Другий собор були запрошені академіки М. С. Грушевський, І. А. Кримський, інші діячі культури.

Різноманітність соціального складу прихильників автокефалії, їхніх політичних позицій, суперечки в ієрархії з питань канонічності, лідерства призвели до того, що серед автокефалістів з самого початку не було єдності. Тому, в Україні у 20-ті роки існувала не одна автокефальна церква, а щонайменше п'ять, і кілька незалежних від РПЦ груп (братств, течій) «Діяльно – Христова церква», «Вільна прогресивна автокефальна українська церква», «Українська православна автокефальна церква» (УПАЦ). Остання поступово злилася з Руською православною церквою. Доля Київської була складнішою. Спочатку органи радянської влади до неї ставились прихильно. Однак, уже у 1923 році починаються конфлікти між владою і УАПЦ. Її звинувачують у націоналізмі і контрреволюції.

Щоб більш повно уявити історію УАПЦ у 20-30-ті роки значу, що її невдачі не можна пов'язувати лише з репресіями. Справа в тому, що автокефалія розпочиналась, так би мовити, «з нуля», адже, не було ієрархії, парафії, культових приміщень, богослужбової літератури, навчальних закладів. Великі труднощі виникли з переведенням богослужіння з церковно-слов'янської на українську мову. Церковної літератури українською мовою майже не було. Не сприяло авторитету УАПЦ й

те, що вона претендувала на зверхність у відносинах з іншими церквами, не йшла на компроміси.

Сукупність усіх наведених причин призвела до того, що УАПЦ не змогла сформувати стійкої структури і, враховуючи, несприятливу для всіх релігійних організацій атмосферу в середині 30-х років, припинила свою діяльність. Почались масові закриття парафій УАПЦ з наліпленням на них зловісних ярликів «контрреволюційних націоналістичних релігійних об'єднань». До кінця 1930 року їх залишилось близько 300, а до 1936 року – практично жодного об'єднання УАПЦ.

Слід зазначити й те, що на західноукраїнських землях, які відійшли до Польщі після Ризького мирного договору 1921 року, з 1924 року теж діяла автокефальна церква – ПАПЦ (Польська автокефальна православна церква). Керівництво цієї церкви стояло на антирадянських позиціях. Коли Константинопольський патріарх Григорій VII визнав цю церкву (13 листопада 1924 р.), це викликало протест керівництва УАПЦ. Митрополит УАПЦ Василь Липківський назвав керівника ПАПЦ митрополита Варшавського Діонісія і його брата «покірними пахолками польської влади», які «виконують все, що вона їм накаже». Під час Другої Світової війни ПАПЦ стала плацдармом для відновлення автокефалії в Україні.

Автокефалія в Україні, яку було відновлено за часів німецької окупації, у повоєнний час припинила існування. Єпископат і значна кількість священнослужителів УАПЦ емігрували на Захід. До кінця 80-х років прихильники автокефалізму про себе не заявляли. Однак у період демократизації у середовищі віруючої інтелігенції почали виникати думки щодо необхідності самостійної української церкви.

Відновлення автокефалії в Україні викликало специфічну реакцію з боку Руської православної та Греко-католицької церкви. Греко-католицьке церковне керівництво дуже швидко розглядело в особі УАПЦ реальну альтернативу своїм планам монополізації

впливу на духовно-релігійну сферу життя Галичини. Це поклато край недовгому мирному співіснуванню двох церков. Руська православна церква утворення УАПЦ кваліфікувала як церковний розкол. Щодо визнання УАПЦ іншими автокефальними православними церквами, тут з канонічних причин були і, напевно, ще будуть труднощі.

Настав час покласти край усобицям і піти шляхом позитивних зрушень. Таке починання необхідне і під силу лише людям, які здатні керуватися інтересами спільноти, переступити через особисті уподобання, відкинути неприязнь один до одного. Доречно згадати слова протестантського пастора-гуманіста Мартіна Лютера Кінга. На іншому кінці Землі, в інший час, і з іншого приводу він проголошував слова, до яких конче необхідно сьогодні прислухатися ворогуючим таборам віруючих українців: «Ми навчилися літати як птахи, і плавати як риби, але ми так і не навчилися жити в мирі один з одним».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Воронін О.О. Була, є і буде! Саут Баунд Брук: Укр. Автокеф. Правосл. Церква у США. Нью-Джерсі, 1989. 28 с.
2. Історія церкви / уклад. Свящ. Левицький Я. В. Львів, 1928. 163с.
3. Онищенко О. С. Історія християнської церкви на Україні. Київ: Наукова думка, 1992. 103с.
4. Сухоплюєв І. В. Українські автокефалісти. Харків, 1925.
5. Федорів Ю. О. Історія церкви в Україні. Торонто: Українська видавнича служба. Лондон. 1967. 364с.
6. Чубатий М. Про правне становище церкви в козацькій державі Богословія. Т. 3. Львів, 1925. Ч. 1. С. 19–53.
7. Бондаренко В.Д. Українська автокефальна церква: процес становлення. Людина і світ. №8. С.15 - 40.

Я. А. Нікітченко,

голова методичного об'єднання вчителів природничих наук, учитель біології Маньківського закладу загальної середньої освіти I-III ступенів №1 Маньківської селищної ради

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРЕДСТАВНИКІВ ТИПУ МОЛЮСКИ РОЗРОБКА УРОКУ ІЗ БІОЛОГІЇ. 8 КЛАС

Мета: сформувати загальне уявлення про будову та процеси життєдіяльності представників типу Молюски, порівняти їх із кільчастими червами, визначити ознаки ускладнення будови; розвивати пізнавальні інтереси, вміння працювати в групі, аналізувати, порівнювати, узагальнювати, робити висновки; виховувати почуття прекрасного, любов до живої природи.

Обладнання: акваріумні молюски, вологі препарати «Виноградний слимак» та «Беззубка», черепашки молюсків, таблиця «Тип Молюски», малюнок «Різноманітність молюсків», стенд «Походження тваринного світу», сувеніри із черепашок.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Зміст уроку

I. Організаційний момент.

Створення психологічного настрою.

Учитель. Вітаю вас з чудовим зимовим днем! Погляньте за вікно! Земля, дерева, кущі вкриті сніговою ковдрою. Природа ніби завмерла в очікуванні весни... Багато неживих тіл поховано під снігом. Але рослини залишили насіння, тварини відклали яйця. Прийде час, і сонце своїм теплом пробудить їх до життя.

А поки природа відпочиває, ми з вами маємо можливість пізнавати її таємниці, мандруючи сторінками наших підручників та енциклопедій, вивчаючи кімнатні рослини та турбуючись про наших домашніх улюбленців.

Нехай у цей зимовий прохолодний день вас зігріє тепла посмішка. Погляньте на свого товариша по парті і усміхніться йому. Нехай тепло ваших посмішок зігріє ваші серця, а позитивні емоції будь протягом усього нашого уроку і допоможуть здобути нові знання.